

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך כב, תשל"א

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

לשונות עבריים בדיבורם הערבי של יהודי תימן

(סיום)

שיח עברי בשעת הדוחק

יהודי תימן ידעו את הלשון העברית להלכה ושורו פעם בפעם בשיחתם פסוקים, לשונות ותיבות עבריות, אך לכלל דיבור עברי טהור לא הגיעו, לבד ממקרי אונס, כגון שנקלע מוסלם או מוסלמית לחברתם, ולא רצו, שיבין לשיחם. אז דיברו ביניהם עברית במכוון, מקרים אלה אירעו לעתים נדירות, והיה במעשה משום דוחק שעה והוראת שעה. מאליו מובן, שהשיחה הייתה רצוצה, מאומצת ומאונסת, מלאכותית ובלתי טבעית.

הודמנות אחרת לשיחה עברית הייתה, כשנודמן יהודי מארץ אחרת: שד"ר או סוחר. כאן לא היה ההפרש גדול, אם היהודי הוא בן המערב, שהערבית זרה לו, או בן המזרח, שהלהג הערבי שבפיו אינו נהיר לבני תימן. אז עמדה להם לשון הקודש, שבה סחו יהודים זה עם זה והבינו זה את זה. מבחינה זאת שימשה הלשון העברית גורם מגשר ומלכד בין אחים זרים ורחוקים. במידה שיהודים הבינו פחות איש לשון רעהו, בה במידה צפה ועלתה הלשון העברית

בשפתותיהם. כדאי בהזדמנות זו להעלות סברתו של המדקדק והבלשן ר' שלמה פרחון האומר, כי הדיבור העברי רנח בין יהודים תושבי ארצות נוצריות יותר מאשר בין יהודי ארצות האסלאם. וזה לפי שבמזרח שלטה לשון אחת, והיהודים הבינו איש את חברו בערבית. מה שאין פן היהודים בארצות נוצריות, בתקופות שקדמו להתפתחות היידיש. אלה דיברו בשפות שונות, ומשום כך פשרצו להבין זה את זה, לא הייתה להם בררה אלא לדבר עברית (מחברת הערוך, פרעספורג, הקדמה וו.א. חתימת הספר, עה, א).

ה ע ב ר י ת ב י צ י ר ו ת ש ב כ ת ב

בחיבוריהם וביצירותיהם של בני תימן שונה המצב תכלית שינוי מצד השימוש בלשון הקודש. אם בדיבור הייתה העברית פעין תבלין, הרי בספרות הייתה עיקר ויסוד. שירתם של יהודי תימן, וכן חיבוריהם במקצועות שונים — מדרש, הלכה וכיוצא — רובם כתובים עברית, וזה לפי שהמחברים היו חכמים ומשפילים האמונים על לשון עבר. כבעלי מקרא ואוהבי שירה נטו בכתובתם למליצה חרוזה, היא סגנון המחפרות הנודע של ימי הביניים. בצד החיבור והספר עומדים המכתב והאיגרת. לשון האיגרת אינו מעור אחד. פעמים שפולה עברית, ופעמים שרק מקצתה עברית. גם רמת הסגנון העברי אינה אחידה. הפול תלוי בפותב ובמידת ידיעתו בלשון ובמליצה. איגרות ומכתבים הם אוצר בלום לחקר הלשון העברית שבפי בני תימן. אולם כספרות שבכתב קובעים הם לעצמם דיון נפרד.

ידיעת הלשון בתחום ימי הביניים

יש לציין, שפותבי עברית בתימן עמדו רגליהם בתחום הלשון של ימי הביניים. כל מה שנתחדש מאז בלשון, מצד המינוח העברי או הלועזי, גם בכתב וגם בדיבור, זר היה להם. תלושים היו מלשונות לעז וספרותן ורחוקים מן הלשון המודרנית של הספרות והעיתון העברי. מלים לועזיות ומונחים עבריים חדשים היו להם פספר החתום. ואם תאמר, שדברים מעין אלו אינם מעלים ולא מזרידים, לא כן הדבר. סח לי ראש קהילה בצפון תימן, שבו היה המעשה. פשהגיעה בשורת תקומת המדינה לעירו, ועמדו הוא ובני קהילתו לצאת לארץ, שיגר לו פקיד מחלקת העלייה של הסוכנות היהודית הנחיות בכתב, כיצד לנהוג בממון, בנכסים ובמיטלטלין. אותו פקיד מליץ היה, בין השאר כתב לו: "תנו דעתכם על נכסי רוח שלכם. שמרו עליהם למען ההיסטוריה!" פונתו הייתה לכתבי-היד שלהם ולדפוסים עתיקים. כיון שסתם ולא פירש, לא ירדו לסוף דעתו. "נכסי רוח" לא ידעו מה הם. "היסטוריה" לא שמעו עליה מימיהם. סובב היה מקבל האיגרת מאדם לאדם, ואיש לא יכול להסביר לו פירושן של מלים אלו. ואז קצר הפותב תוצאה הפוכה. לפני צאתם נטלו בני הקהילה גניזות של פתבייד וספרי דפוס קדומים שהיו להם, מילאום בכדים וקברום בקברות מתיהם, ועדיין הם קבורים שם עד היום הזה. מעשה דומה אירע לו לאחד העולים על אדמת ישראל. כששוטט בשוק, באחת מערי ישראל, ראה על גבי חנות שלט מאיר עיניים בלשון זו: "כל אישה קונה לה אמה". דימה בנפשו, שבישראל עדיין סוחרים בעבדים ושפחות, עד שסיפר

את אוזנו אחד מקרוביו משמעות „אמה“ מהי, והוציא את הטעות מלבו.

ע ת י ד ה ד י ב ו ר ב י ש ר א ל

עם עקירתה של גלות תימן לישראל צפויות תמורות ללשון הדיבור, שהיה שגור בגולה. פיוס, עשרים שנה לאחר עליית מרבד הקסמים, רק שכבת הזקנים והקשישים מצויה אצל דיבור זה כלשונו וכצורתו. אלה שלשונם הורגלה בו בילדותם בתימן, ושחינוכם מושתת היה על מקורות התורה והדת, עדיין סחים בו גם בישראל. אך גם הם נתונים להשפעת הדיבור העברי של בני ארץ ישראל, והצביון המקורי של דיבורם הולך ונפגם. כנגדם עומדת השכבה הצעירה של ילידי הארץ וחניכיה. אלה דינם פדין כל ילדי ישראל. דיבורם אינו מצוין בשום ייחוד עברי-תימני, לבד מן הצחית והחיתוך במבטא, שנשתמר אצל מקצתם. לשונות עבריים, שאבותיהם היו למודים בהם בשיחם ובשיגם, נעשו זרים להם. משך קיומו בעתיד של הדיבור התימני בישראל תלוי במידת ימיהם של ילידי תימן. בעוד יובל שנים ספק אם יהא קיים פדיבור חי.